

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-508-5-83>

Кухарук Ульяна, магістрантка II курсу кафедри живопису та композиції НАОМА (науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри живопису та композиції НАОМА Козак Т.)

ГРА В ШАХИ ЯК МЕТАФОРА НА СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ГРАВЮРІ НЕВІДОМОГО АВТОРА «СМЕРТЬ СТАВИТЬ МАТ КОРОЛЮ»

Ключові слова: гра як метафора, середньовічна гравюра, алегорія смерті.

Kuharuk Uliana, master's student, Department of Painting and Composition of NAOMA (Academic mentor: Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Painting and Composition Department of NAOMA T. Kozak)

THE GAME OF CHESS AS A METAPHOR IN THE MEDIEVAL ENGRAVING “DEATH GIVES CHECKMATE TO A KING” BY AN UNKNOWN ARTIST

Abstract. The metaphorical interpretation of chess in Western European visual art appeared in the 11th century, alongside the introduction of the game itself to these lands and the literature dedicated to it. The study explores the connection between the allegorical representations of Time, Death, and Society in the medieval engraving “Death gives Checkmate to a King”, the authorship of which remains unresolved.

Key words: game as a metaphor, medieval engraving, allegory of death.

Візуальні паралелі між шахами та життям можна відстежити уже з XI століття, коли гра набуває поширення в Західній Європі. До прикладу, мініатюра із зображенням облоги Шайзару (1138) з книги Віліама. Зображення умовно поділене на дві частини: на одній двоє лідерів грають у шахи, поряд з ними – зацікавлені особи; на другій – військо намагається вдертися до Шайзару, а лучники чинять їм опір. Ці дії відбуваються паралельно, отож можна інтерпретувати шахову дошку і саму гру, як метафору реального поля битви.

Гравюра «Смерть ставить мат Королю» (друга половина XV ст.) збережена у чотирьох відомих копіях: кольоровий екземпляр у Державних музеях Берліна; чорно-білий варіант (без написів) художньому музеї Базеля; дещо «урізана» версія (без нижнього текстового фрагмента) у Луврі, Париж; ідентична попередній – у музеї Альбертіна, Відень. Багатофігурна композиція залишається ідентичною у всіх зазначених варіантах, різниця лише у відсутності текстового супроводу на трьох із них.

У центрі композиції – людина з крилами, яку однак, не можна однозначно ідентифікувати. З одного боку, припускаємо, що тут зображений Хронос або ж Час, адже присутні типові для його образу атрибути: крила, пісочний годинник, невеличкий круглий циферблат на правому крилі. Водночас, подібну візуальну форму знаходимо у відображенні алегорій Марнославства: до прикладу, картина Антоніо де Переді (1632-1636), де в головній ролі постає жінка з крилами в оточенні черепів, годинника, зброї та інших атрибутів жанру ванітас. Утім, зважаючи на хронологію, тут скоріше образ Марнославства вбирає в себе риси Часу, аніж навпаки.

Шахова дошка ділить зображення на дві сторони: Король у почеті своїх придворних та Смерть в оточенні духівництва. Представники різних верств демонструють глядачеві соціальну ієрархію середньовічного суспільства. Такий розподіл характерний для зображень популярного у Середньовіччі сюжету «Танок смерті». Одна з його провідних ідей – перед смертю всі рівні, незалежно від соціального статусу при житті.

Коли йдеться про настільну гру як метафору боротьби зі смертю слід побіжно згадати і про гру в кості, адже у них схожий загальний концепт. В описі життя Симеона Леонтій Неапольський згадує історію, коли хворий чоловік побачив сон, у якому він грає в кості з ефіопом. Останній – уособлює Смерть, а Симеон допомагає виграти хворому за обіцянку не здійснювати більше гріх. Гра в кості була популярною як у вищих так і нижчих верствах суспільства та асоціювалася з долею. У своєму дослідженні алегорії гри у шахи та кості Стефанос Ефтиміадіс завважує, що на відміну від Візантії на християнському Заході зображення людини, яка грає зі смертю в настільну гру мало асоціюватися саме з шахами, а не костями, тобто «не грою в удачу, але в обдумування та стратегію». Певну роль у цьому зіграв Якоб де Чессоліс, італійський чернець, який у праці «*Liber de moribus hominum et officiis nobelium ac popularium super ludo scacchorum*» використовував гру в шахи, як метафору для соціальних та моральних настанов.

Проте лейтмотив гри в шахи та його алегоричність мали часто дидактичну мету, а не моральну. Страх перед скінченністю земного життя, розділенням тіла та душі, у Середні віки породили новий погляд на гру в шахи – як алегорію смерті або застереження про її невідворотність. Сюжет гри використано для візуалізації партії Людини зі Смертю, яку вони розігрують допоки друга не переможе.